

folyt le (Richard Pipes idézi *AZ OROSZ FORRADALOM TÖRTÉNETÉ-BEN*): „*a proletárhatalom szervezett polgárháború*”. A könyvben oldalakon keresztül sorolódnak koncepciós perek, éhínségek, kuláktalanítás, népcsoportok tömeges deportálása, tisztogatási hullámok, lágerek. Ennek a társadalom ellen viselt folytonos háborúnak a II. világháború vetett véget, s – Szabó értelmezésében – nem a több mint két évtizedes terror és elnyomás, hanem a párt és a társadalom együttes erőfeszítésének, a német hadsereg kiűzésének, az ország felszabadításának az élménye szilárdította meg, fogadtatta el a Szovjetunióban a kommunista rendszert. (189.) S ugyan a háború idején is folytatódott a saját társadalom egyes csoportjai elleni terror (például a fogságba esett katonáknak, ellenségesnek ítélt népcsoportokkal szemben), s 1945 társadalmi felélézése után újra visszatért a hétköznapi elnyomás, a szovjet-orosz rendszer innen kezdve stabilnak tekinthető.

1983-ban e stabilnak látott, sőt a hetvenes években a geopolitikai befolyását kiterjeszteni is képes birodalom (231. k.) árnyékában hangzottak el Szabó Miklós előadásai, amelyek a változás reményével nemigen biztatták hallgatóikat. Ám előadásai mégis a hazai változás elősegítőivé váltak. Azt hiszem, aki meghallgatta ezeket 1983-ban vagy a megelőző években Budapesten, annak nemigen maradtak illúziói a kommunista rendszer jellegével, morális igazolhatóságával és átváltozási képességével kapcsolatban. Továbbá politikai realizmust lehetett tanulni belőlük, geopolitikai szemléletet, a történelmi igazság feltárásának elkötelezettségét és nem patetikus, nem szónokias módját, fanyarhumoros világlátást, amely ugyanakkor nem adja fel morális szempontjait. Percz László már említett *ÉS*-cikkében (*VÖRÖS CSILLAGOK HÁBORÚJA*), Kalmár Melinda monográfiájáról írva megjegyezte, nem tudja, hogy „*a maga munkáján dolgozva Kalmár ismerte-e vajon*” Szabó előadásait, amelyekre ugyan nem hivatkozott, ám „*mint szegedi egyetemista annak idején éppen lehetett résztvevője a magánlakáson tartott régi összejövetelnek*”. Hát így volt. Annak a panellakásnak a padlóján nemcsak én ültem akkor, hanem Kalmár Melinda, Békés Csaba s persze Jankó Attila is. „*Nagy hatással volt ránk*”, írta levelében nekem Békés Csaba, amikor rákérdeztem, így volt-e tényleg. Most pedig, 2014-ben, egymás

mellé helyezhetjük könyvespolcunkon a magyar kommunista rendszer történetéről írott köteteket, a harminc évvel ezelőtti mesterét és a „tanítványokét”, akik időközben már maguk is mesterek lettek.

Takáts József

A KULTUSZ SZAGA

*Lanczkor Gábor: Folyamisten
Libri, 2014. 320 oldal, 3490 Ft*

A FOLYAMISTEN három hosszabb történetből áll, melyek mindegyikét egy-egy rövidebb szöveg követi, s ezek az első pillantásra különálló részek végül kapcsolatba lépnek egymással. Ám a regény szüzséjét annál is bajosabb leírni, mivel nem csupán e szüzsé értelmezése, hanem már a felfejtése is az olvasó feladatává válik. Ugyanakkor – hiszen mégsem ismerheti e recenzió minden olvasója a regényt – mégis neki kell rugaszkodnom ennek a feladatnak, ha mégoly rossz lelkiismerettel is, előrebocsátva, hogy az alábbi zanza nem tartalmazza – nem is tartalmazhatja – azt a sűrű motívumhálózatot, amely a FOLYAMISTEN-t összetartja és egészsze szervezi.

Az első történet hőse egy Pest megyei kisváros katolikus papja, akinek az élete gyökere fordulatot vesz egy római zárandókút során: egy váratlan elhatározás nyomán megfürdik a Teverében, aztán még aznap este összejön egy transzvesztita prostituálttal. Hazatérve meggyónja ezt a vétkét, és ugyancsak meggyónja egy ifjúkori homoszexuális kapcsolatát. Később a padlón fekvé találnak rá, ahogy védence, egy fogyatékos kisfiú lábát csokolgatja, majd pszichiátriára kerül. A történet egy látomásjelenettel zárul, ahol a pap egy japán figurát követ a japán tájba; a figura a hét főbűnt személyesíti meg, a Japán-motívumot pedig Dunajcsik Mátvás MINT GENKYU-EN KERTJE JAPÁNBAN című versének, pontosabban a vers második és harmadik strófájának a beemelése magyarázza.

A második történet elején valaki megerőszkol egy angol lányt egy londoni parkban; a térfigyelő kamera felvételét vizsgáló nyomozók egy különleges eljárást követően is csak annyit

tudnak megállapítani, hogy a ködbe burkolóztott erőszaktevő hosszú, könnyű kabátszerűséget visel. Amikor kiderül, hogy teherbe esett, a lány úgy dönt, hogy megtartja a gyermeket, majd elhatározza, hogy még a szülés előtt tesz egy utazást Indiában. A Himalája lejtőin fekvő Shimlában megismerkedik egy vajdasági magyar lánnyal. Egy elhagyott tisztason csókolózni kezdenek, és akkor valami vagy valaki kiszakítja belőle a magzatot – a szöveg „*leples bitangot*” említi, ami nyilvánvalóan a rejtélyes erőszaktevőre utal. A lány kórházba kerül, ahol az egyik orvos fölveszi, amint önkívületében valami ismeretlen nyelven beszél. A kórházban este tűz üt ki, és több fekvőbeteggel együtt a lány is bennég. A hangfelvételek az indiai orvos révén eljutnak egy spanyol-baszok nyelvészprofesszorhoz, aki számítógépes analízisnek veti alá őket, majd, miután nem sikerül megfejteni a szöveget, a fonetikai jeleket grafikai programba táplálja, és azok kirajzolnak egy eltorzult, üvöltő arcot.

A harmadik történet középpontjában egy Szegedről Londonba kerülő fiatalember áll, aki a kíváncsi magyar huszonévesek életét éli, és szabadidejében London eltemetett folyóinak a történetét kutatja. Londonban, egy Swans-koncerten találkozik újra azzal a lánnyal („*határozottan egy hatyúra emlékeztette*”), akivel még Szegeden töltött el egy éjszakát; a dologból ismét csak egy futó kaland lesz, majd a lány – ő volna az előző történetben szereplő vajdasági lány – eltűnik. Ezek után egy róka bukkan fel a londoni albérlet környékén, későbbi látomásjeleket szereplője; ezekben a látomásokban a hatyú is megjelenik. A fiú végül megismerkedik az angol lánnyal, és később álmában „*a rókaja segítségével*” megerőszkodik; ez ugyanaz az erőszaktevő, amellyel a második történet kezdődik. A fejezet végén egy rövid bejegyzés tudósít arról, hogy a történet hőse röviddel ezt követően közlekedési baleset áldozatául esik.

Aki olvasta a regényt, akár gonoszokodásnak is találhatja ezt a rövid összefoglalót, hiszen pontosan tudja, hogy a könyv szöveve mennyivel gazdagabb és jelentéstelibb. Ráadásul Lanczkor műve nem annyira ijesztő, mint ahogy ez az összefoglaló mutatja. Kifejezetten olvasmányos könyv: élvezetesek a római leírások, ahogy az indiai útleírás vagy a londoni milió megjelenítése is nagyon érzékletes, és alapos tárgyismeretről tanúskodik. A FOLYAMISTEN szimpatikus vállalkozás, nagy fesztávú és ambiciózus

munka. Ugyanakkor az eredményt mégis felelősen találok. Ha egyetlen mondatban kelene válaszolnom a kérdésre, hogy mi az alapvető gondom vele, azt felelném, hogy a regény többet ígér, mint amennyit nyújt. A rengeteg belső utalás és motívumkapcsolat szövevényében az olvasónak úgy kell utat vágnia, hogy közben magának az elbeszélésnek alapvető szervezője lesz az információk visszatartása vagy éppenséggel az elrejtésük a sűrűre szőtt utaláshálóban. Úgy érzem, hogy a FOLYAMISTEN inkább titokzatoskodó, mintsem titokzatos könyv: mindvégig képes fölntartani az olvasó kíváncsiságát, ám válaszokat végül még a regény mítoszépítését körbejáró EPILÓGUS sem nyújt. És persze nyilvánvalóan nem is ez a célja, jóval inkább az, hogy a felvillanó jelentés-összefüggésekből az olvasó föl tudja skiccelni magának a képet – ha tetszik, a fonetikus jelekből kirajzolódó titokzatos arc képét.

A regény témája a folyamisten inkarnációja, megjelenése és kibontakozása a főszereplők életében. Magáról a folyamistenről ugyanakkor vajmi keveset tudunk meg, hiszen Lanczkor nem valamely közismert nagy alaptörténet átiratát nyújtja, jóval inkább szétteríti a folyamistenmítosz elemeit (elsősorban Léda és a hatyú történetét). A regény ily módon talán rá is szorul a cím, illetve a fülszöveg erős értelmező keretére, mely szerint „*egy titokzatos mítosz nyomában*” járunk, „*ami talán most, ennek a könyvnek a lapjain születik meg éppen*”. Mintha kifejezetten az volna a szerző célja, hogy ne nyújtson átfogó képet, hogy ne magyartörténetként prezentálja a folyamisten megjelenését. Mindennek a hátterében pedig valószínűleg az a szándék húzódik, hogy képessé váljon nem ironikus módon beszélni a mítoszról.

Lanczkor Gábor a mítosz és az ironia viszonyáról egy interjújában is szót ejt: „*számomra a mitológia versbe emelésénél általában alapszempont volt megmaradni valamiféle szikár középénél, már ami a nyelvhasználatot illeti. Sem pátosz, sem ironia. Nem bagatellizálni el a dolgot, nem tettetni egyfajta nyelvi frivolitással, hogy Amor és Vénusz itt élnek, és a sarki közértbe járnak kenyérért*”. („...DEMOKRATIZÁLNI A CSODA ÉS A BANÁLIS HÉTŐKNAPI TÖRTÉNESEK VISZONYÁT”). Ménesi Gábor beszélgetése Lanczkor Gáborral. *Tiszatáj*, 2012. július.) Ugyanakkor azt gyanítom, hogy ebben a gondolatmenetben az ironia fogalma rácsúszik a persziflázs fogalmára. Mert hiszen az ironia nem szükségszerűen

komikus: ha elsősorban távolságeremtésként fogjuk fel, úgy anélkül is képessé válhatunk modern viszonyt teremteni a nagytörténethez, hogy a paródia felé közelítenénk. Pusztán az, ha valaki felvesz egy karakteres nézőpontot és megalkot egy karakteres hangot, majd ezen a hangon meséli újra a nagytörténetek valamelyikét – klasszikus példa erre Thomas Mann József-tetralógiája, de nagyjából erre épül, mondjuk, Michel Tournier életműve is –, már önmagában óhatatlanul efféle távolságot teremt.

Ám a FOLYAMISTEN célja talán épp ezzel ellentétes. A célja talán épp a jelen és az ősi idők közti távolság felszámolása – a mítoszt talán éppen a jelen időben, távolságeremtés nélkül kívánja felmutatni egy mítoszt veszített vagy mítoszt kereső világ adottságai közepette. Ekkor viszont más csapda fenyegeti. Ha lemond a távolságeremtésről, könnyen átcúsúzhat valamilyen kívánatos közvetlenségbe vagy akár példázatoságba. Hogy ezt elkerülje, üres helyeknek kell maradniuk a történetvezetésben. Ezért lesz az elbeszélés rejtélyes-titokzatoskodó, és ezért válik az információk visszatartása alapvető szervezőelv. Az információhiány, az elhallgatás a nem ironikus mítoszépítés kényszerpályájának tűnik. (A lírában ez persze másképp működik, de azt hiszem, hogy a FOLYAMISTEN mozaikosságát mégsem a líraiság felől érdemes megközelíteni. Ráadásul a líra és a próza viszonya bukfcencet is vet a regényben, hiszen míg a történetvezetés erősen igényli az olvasó asszociációs készségeinek a működtetését, addig a felhasználó versbetétek szerepe jobbára illusztratív. Erdély Miklós ÁHÍTAT című hatsoros versének „cselekménye” például szó szerint „megtörténik” a regény lapjain, *a tengervízből csipesszel kihalászott ostyát a szél zsilletté dermeszti* – és mindez nyilvánvalóan leszűkíti a vers értelemgazdagságát.)

A regényben eleven és színes világ épül föl, mégis föltűnő, hogy a történetek központi hősei mennyire magányos figurák. A személyes környezetük, a kapcsolatrendszerük jobbára vázaltszerű. Az emberi viszonyok nem túlzottan dinamikusak és nem túlzottan motiváltak. És nagyjából ez a helyzet a szereplőknek a folyamistenhez fűződő viszonyával is: a regény szereplőivel csupán megtörténnek az események, amelyeket a regénybeli tekintetek nem látnak, nem is láthatnak egybe. A teljes látószög elvileg az olvasónak van fönntartva, aki, már ha tényleg

bízuk ebben az ígéletben, a vérmérsékletétől függően eljátszhat a kirakós darabjaival. Úgy tűnik, Lanczkort maga a mítosz ténye izgatja, és nem hőseinek az aktív viszonya a mítoszhoz.

Ennek folytán pedig a folyamisten is végzetesen magára marad. Számomra ez a FOLYAMISTEN legfőbb dilemmája, és ez mindenekelőtt elméleti dilemma. Ez a kérdés megelőzi a regény nagyszerű és gyengébb technikai megoldásainak a számbavételét, hogy – például – remek a miseborként használt, de megecetesedett csongrádi kékfrankos motívuma, ezzel szemben – például – a római transzvesztita figurája jobbára az érző szívű prostituált közhelyét adja. Számomra a fő dilemmát az jelenti, hogy Lanczkort könyvében maga az isten inkarnációja mint ha elfedné azt a kérdést, hogy mire is valók az istenek.

Az amerikai esszéista és irodalomkritikus, Lionel Trilling rendkívül izgalmas, magyarul is olvasható esszéjében éppenséggel a folyamisten erőterében mozgó műként értelmezi a HUCKLEBERRY FINN-t. Mark Twain klasszikusában explicit módon persze nem jelenik meg ez az isten, de Trilling szerint Huck karakterét minden ízében a hatalmas folyó istenének a jelenléte mozgatja: „*A Huckleberry Finn-t az teszi nagy könyvvé, hogy egy istenről, vagyis egy önálló értelemmel és akarattal rendelkező erőről szól, amely hatalmas erkölcsi eszmét testesít meg a morális fogékonyságú képzelet számára.*” (HUCKLEBERRY FINN. = L. Trilling: MŰVÉSZET ÉS NEURÓZIS. Európa, 1979. Széky Annamária fordítása.) Lanczkort Gábor regényében az istenség ebben az értelemben nem mozgatja, illetve nem ebben az értelemben mozgatja a szereplőket. A regény hősei leginkább az elszenvetői az eseményeknek. A FOLYAMISTEN mindenekelőtt azt a kérdést veti föl, hogy tudunk-e bármit is kezdeni azzal az istenséggel, amely számunkra fölfejthetetlen értelemmel és akarattal rendelkező erőként jelenik meg.

Az első történet – és ennél fogva voltaképpen az egész regény – egy *action gratuite* révén vesz föl nagyobb fordulatszámot, amikor János atya a római kirándulás alkalmával beleereszkedik a Teverébe. Miután tempózni kezd, az elbeszélés így folytatódik: „*Egészen markáns szaga volt a víznek, a San Clemente-templom alatti Mithrász-szentély szagára emlékeztette, vagy a katakombákéra, egyszerre volt riasztó és bódító, mintha a kultusz nyers szaga lett volna, amely most úgy hatott rá, mint egy*

kamaszra élete első pohár bora.” A markáns hasonlatot megelőző fordulat, a „*kultusz nyers szaga*” némileg képzavargyanús ugyan, mégis roppant jellemző Lanczkor regényére. Egy szag, egy benyomás megmarad a folyamisten inkarnációja nyomán; magához a kultuszhoz ez mindenképpen kevés, s hogy képes-e egy regényvilág összetartó erejét biztosítani, az minden bizonnyal olvasói habitus kérdése is.

Keresztesi József

MI VÉGRE KELL A NYÚL?

Magyar László András: *Átváltozások*
Syllabux, 2014. 178 oldal, ár nélkül

Magyar László András akkor kezdett el hagyományos novellákat írni, amikor az írók fiatalabb és középnemzedéke egy ideje már másfelé keverte a kifejezés korszerű lehetőségeit, és mire a mindenkori kritikai figyelem középpontjában álló alkotók ismét elkezdtek fantáziát látni a műfajban, érdeklődése már részben személyesebb, részben groteszkebb irányba fordult. Ha kicsit korábban indul, most triumfálhatna – bár ettől szerintem semmi sem áll távolabb az egyéniségétől – azzal, hogy egykori hivatali főnökét és e minőségében elődjét, az Orvostörténeti Múzeum később más irányú tevékenységéről elhíresült igazgatóját idézi: alámerült, és kibekkelte őket.

Magyar tehát mintegy széllel szemben írta általában hagyományos szerkezetű novelláit, hiszen a kilencvenes években nem sokan voltak, akikről például ilyen mondatokat lehetne idézni: „*A kristálypoharakban sötét fénnel csillámlott a portói, és szökén ragyogott a száraz, rajnai fehérbor*” (A REPÜLŐ DERVIS), vagy: „*A furcsa pár Adelheid költségen meglehetősen vidám életet élt egy, a Montmartre-on bérelt manzárdszobában*” (KUSCAN HERCEGNŐJE). Kétkötetnyi remek novella megírása után mindenestre úgy tűnik, ő is megunta ezt. (Az olvasók szerencséje, hogy nem korábban ment el ettől a kedve.)

A legújabb kötetben olvasható írásokat már csak a fülszöveg nevezi novelláknak (ahogy a novellafüzért szeretik regényfejezeteknek, a regényt rögtön nagyregénynek, a nagyregényt

meg nem is tudom, minek becézni a füleken), mert igazi elbeszélés alig akad benne, az írások műfaja – legalábbis a legtöbb és legjobban sikerült írásé – anekdota és emlékezés. Az olyan groteszk ötletek, mint a pokolbeli börtön minden cellájában Hitlerrel találkozni (POKOL), előre szerződést kötni a híres író egyszer majd kitömendő holttestére (OBJEKT) vagy a megbarátkozás szándékával vendégségbe hívni a harmadikon lakó halált (TALÁLKOZÁSOK A HALÁLLAL) inkább csak az Örökény vagy Karinthy emléke előtt lerótt tiszteletköröknek látszanak. A szexuális élet terén útmutatásokkal szolgáló, tizenkilencedik századi modorban megírt fiktív levél (HASZNOS JÓTANÁCSOK) nem több egy kissé hosszadalmasan előadott ötletnél, ahogy az se nagyon képes felcsigázni az olvasói figyelmet, hogy a közlekedési balesetet szenvedett Lichtmann egy hirtelen ötlettől vezérelve hiába próbálja meg az édesanyjának személyesen bejelenteni a tragédiát, az éppen nagyban traccsoló asszonynak ugyan is nem tűnik fel, hogy látogatóba jött gyermeke már nincs az élők sorában (A MEGBOLDOGULT).

A MEDVE című novellát szinte a sírból hozza vissza az utolsó mondat, valósággal új távlatokat adva az elbeszélésnek, mégpedig anélkül, hogy kimódolt csattanónak hatna. A groteszk darabok legjobbjá a DANYIEL AVRAMOVICS GOLOVEJ ÉLETE, amelynek olvastán csak szép lassan derül ki, hogy a huszadik század minden rezsimjén és szinte a teljes földkerekségen átívelő paradigmikus életrajz – teljes képtelenség. Ehhez képest a meglepetés erejével hat a gyanakvó olvasó internetes keresésének eredménye, mármint hogy a VEIT LUDEWIG VON SECKENDORF ÉLETE című írás főhőse viszont létező személy volt, és az egész nem csupán orvostörténeti paródia. Ennek tudatában még az is elképzelhető, hogy A KÉT CASTRO című párhuzamos életrajz azonos nevet viselő és azonos időben élt szereplői is valós személyek voltak, bár az utolsó mondatban megfogalmazott kétség akkor is nyugtalanító, ha a szereplők pusztán az írói fantázia születtei: „*vajon mi zavarba ejtőbb, ha két emberből van egy, vagy egyből kettő*”.

A kötet első írása ASZÜLETÉSEM TÖRTÉNETE címet viseli, és az olvasónak nincs oka kételkedni abban, hogy meditációba átcsapó családi memoárt olvas. Az anekdota műfajához igen szerencsés kézzel nyúló, ismétlődésre épülő második darab (ÜZLET) szerkezete viszont már olyan szesz, hogy az értelmező kitérők hiánya ellenére